

FIFFIG FORM PÅ FRIMÄRKEN

Av *Ingrid Florén*

Ingrid Florén är född 1948 i Stockholm. Efter studier vid Grafiska Institutet och Stockholms Universitet i bl a företagsekonomi kom hon till PFA, Postens Frimärksavdelning 1971. Där är Ingrid Florén ansvarig för utgivningsplanering, formgivning och gravering av frimärken. Hon är föredragande i Konst- och programrådet.

Under årens lopp har många vackra frimärken givits ut. Själv har jag varit med om och aktivt arbetat med omkring sexhundra olika motiv fram till idag. Då har jag naturligtvis kommit i kontakt med allehanda olika sätt att utföra frimärken på. I den här artikeln har jag gjort ett litet urval med märken som jag anser särskilt intressanta ur idé- och formgivningssynpunkt.

Speciellt för frimärksformgivning är först och främst det lilla formatet. Ämnet fastställs i Konst- och programrådet och därefter utarbetas riktlinjer för utgåvan inom PFA Postens Frimärksavdelning. Antal motiv, format, tryckmetod, antal färger, teknik för framställning av förlaga och ämnets uppläggning fastställs innan formgivaren tar vid. Formgivningen skall över-sätta ett komplicerat, snabbt definierat och verbalt ämne till en visuell bild som i sig skall vara koncentrerad, intressant och självklar. Bilden skall förena utformningsmässiga krav med tryckkrav och de operativa krav som också ställs på ett frimärke – tydlig valör och lämplig färg.

Ett av de bästa frimärken jag vet är det som utgavs till Postgirots 50-årsjubileum. Märket har inte rönt många recensentrosor. Det är naturligt med tanke på att frimärket avbildar det för alla så kända bruna postgirokuvertet. Något så vanligt och inte heller särskilt vackert blir knappast omtyckt. Men vad illustrerar Postgirots verksamhet bäst? Människan i arbete med de stora mängder transaktioner som varje dag skall bokföras? Betalningsströmmar mellan avsändare och mottagare, utan pengar? Byggnaden där verksamheten bedrivs? Efter många diskussioner och mycket funderande så trodde vi mest på en symbolisk lösning av motivfrågan. Det bruna kuvertet – välkänt för de flesta – är någonting som skiljer Postgirot

från övriga banker med i övrigt liknande tjänster. Ytterligare en detalj i sammanhanget är att frimärket ju avbildar ett kuvert men inte är det, utan ett frimärke som sätts på ett kuvert! Utgåvan Postgirot 50 år kan knytas ihop formgivningsmässigt med frimärkena som gavs ut i samband med Postsparendets 100-årsjubileum 1984. Samma principiella lösning valdes, även där användes något för alla mycket välkänt nämligen de märken som klistrades in i Postsparbanksböckerna innan bokföringen lades över på data. Samma formgivare anlätades också, Jan Magnusson.

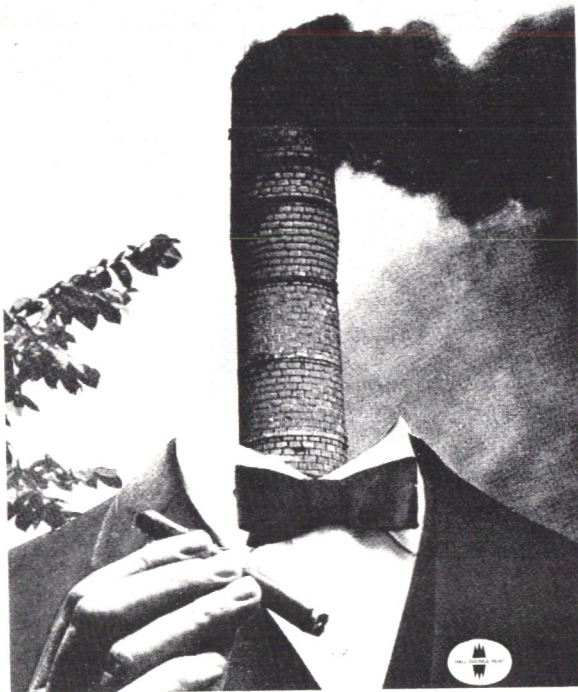
En meter motsvarades på 1790-talet i Frankrike som en tiomiljondel av meridianavståndet från polen till ekvatorn. År 1960 fick metern en ny dimension. Den bygger på våglängden av en viss spektrallinje av den strålning som en kryptonatom avger. Den här nya definitionen ändrar egentligen inte längden av metern men ger hundra gånger noggrannare mätresultat. Med den nya definitionen baseras metern på ett atomärt mått, vilket är oföränderligt och som inte kan förstöras. Meterkonventionen undertecknades 1875 i Paris av en rad länder. Den här beskrivningen lämnades till ett antal kostnärer som bildmässigt skulle ge sig på den svåra uppgiften att göra en frimärksbild till konventionens 100-årsjubileum. Hur många har hört talas om Meterkonventionen? Konstnären Kjell Anderson lyckades på ett utmärkt sätt att tala om för oss att meterkonventionen existerade. Med stor elegans har han disponerat en meter av ett måttband till bokstaven M.

Fiffig som rubriken anger betyder bland annat påhittig, uppfinningsrik, fyndig om man slår upp ordet i en ordbok. De frimärken där det bäst kommer till sin rätt är märken som vill förmedla idébudskap. Mitt favoritmärke, där jag anser att ett budskap kommer fram på ett oerhört slagkraftigt sätt är det märke som Västtyskland gav ut 1982. Märkets budskap är att alkohol ej skall användas i samband med trafik. Märket har formgivits av

Gunther Gamroth i Nürnberg. Syftet med märket är att understödja kampen mot alkohol i trafiken. Märket avbildar en registreringsskylt så som de ser ut i Västtyskland med texten ALKOHOL inlagd istället för områdesbeteckning och registreringsnummer. Skylten är deformerad efter en olycka. Märkets mycket stilistiska utformning förstärker budskapet. Ett annat tyskt märke utgivet 1984 har en liknande slagkraftig formgivning. Det utgavs på temat Rökning skadar hälsan. Eldslågans rörelse utefter tändstickan utplånar hälsan. Hälsans ljusblå färg på texten Gesundheit (hälsa) förkolnas till svart. Budskapet når fram på ett elegant sätt och en övertydlig pekpinne kan på så sätt undvikas.

Vid flera tillfällen har diskussioner om att ge ut frimärken på temat antirökning förts i Konst- och programrådet. Bland andra har organisationen VISIR (vi som inte röker) stått bakom förslaget. Ett frimärke vars budskap tar aktiv del i samhällsdebatten kan många gånger vara svårt att göra. Frimärksutgivningen avser att spegla svenska företeelser som stora grupper kan ställa sig bakom. Vissa ämnen kanske då tillgodoser för snäva grupper. Det är naturligtvis inte fallet med ett ämne som antirökning, det tillgodoser ju alla grupper, åtminstone ur hälsosynpunkt. Kanske skulle ett frimärke utformat av Christer Temptander passa in? Hans fotocollage är så fysiskt påtagliga att det är näst intill omöjligt att värja sig för budskapen.

Frimärken kan naturligtvis vara både påhittiga och vackra. Se bara på Bo-Ruben Hedwalls frimärke 1973 till 200-årsminne av Kungliga Teatern. Jubileumsföreställningen på Operan var Tintomara, efter Carl Jonas Love Almqvists Drottningens juvelsmycke. Musiken komponerades av Lars Johan Werle. Till operans uppsättning hade Bo-Ruben Hedwall gjort scenografin. Idéer ur den utvecklade han också för frimärket. Tintomara går runt trädet och sjunger: »mig finner ingen, ingen mig finner». Invävd i trädens kronor svävar Almqvists ande, åskådliggjord genom profilen.

Ett annat vackert märke är det som utgavs 1980 till 100-årsminnet av Viking Eggelings födelse. Viking Eggeling var målare och filmexperimentator. Han är en av de få svenska konstnärer och filmskapare som gjort en internationellt uppmärksam insats. År 1924 fullbordades den enda film som finns bevarad av honom, »Diagonalsymfoni». Den är ett av de första, rent abstrakta verken i filmens historia. Hundratals teckningar användes som förlagor. De olika formelementen klipptes ut i papper och staniol och placerades, en efter en, framför en filmkamera. På den färdiga filmen uppstår en jämn, harmonisk rörelse där formerna kommer ur varandra i en ständigt pågående förvandlingsprocess. För Eggeling var det abstrakta språket enkelt och därmed möjligt att förstå av alla. Till frimärksmotiv är valt en filmruta ur filmen. Bilden är enkelt uppbyggd och kan väl komponeras med typografin. Märkeskaraktären är tydlig i formen.

Frimärket utgivet till Musikaliska Akademien 200 år, 1971, är också det tydligt i sin märkeskaraktär. Professor Ingvar Lidholm är konstnären eller man kanske skulle säga kompositören bakom märket. Hans okonventionella utformning väcker stort intresse. En originalkomposition för frimärke! Ingvar Lidholm lämnar oss några spelmanvisningar på ett frimärke. Vi är fria att tolka. Med det visar han inte bara ett stycke modern musik utan den djupare innebörden att Musikaliska Akademien lever ett aktivt liv står fram tydligt. Det är en bra idélösning och ett mycket vackert frimärke.

Europa-frimärken ges ut av flertalet europeiska länder varje år på ett gemensamt tema. Temat för år 1983 var mänskliga storverk, vilket gav upphov till en stor variation av tolkningar i de olika länderna. Många

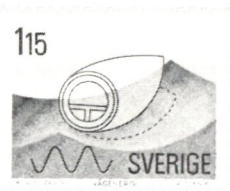
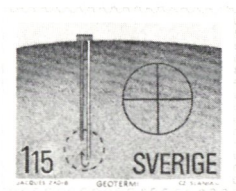
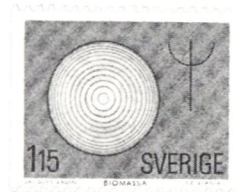
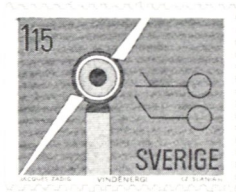
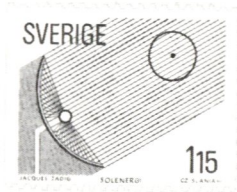
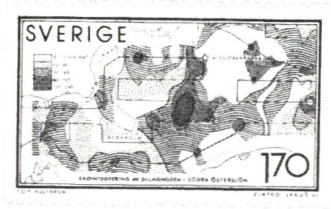
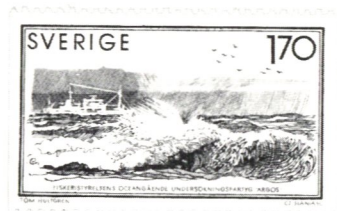
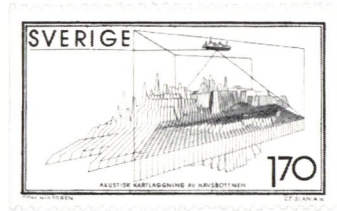
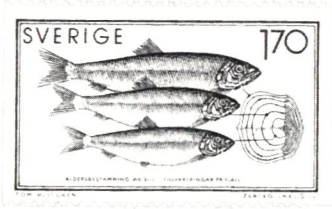

mänskliga storverk var naturligtvis redan utgivna på frimärke och kunde därför inte komma ifråga på nytt. I Sverige valde vi ett tekniskt och ett kulturellt ämne. På den tekniska sidan fick den svenska uppfinningen skiftnyckeln bilda motiv för frimärket. Patentritningen kunde användas och valören »kom i kläm», ett i många stycken påhittigt grepp som i sin grafiska form också illustrerar skiftnyckelns funktion. Märket med den kulturella anknytningen är ägnat Les ballets Suedois. Motivet på frimärket är hämtat ur Fernand Legers kostymsskisser till baletten Creation du Monde. Originalskissen är i Dansmuseets i Stockholm ägo. Kostymsskissens enkelhet i utmärkt typografisk kombination ger en slagkraftig form. Les Ballets Suedois grundades av konstsammlaren Rolf de Maré, och till baletten knöts koreografen Jean Börlin. Baletten var en utveckling av den fria ryska balet som haft så stora framgångar i Paris under 20-talet. Rolf de Maré och koreografen Jean Börlin ansåg att gränserna mellan olika konstarter var till för att raseras. Musiken och dekoren var lika viktigt som koreografin och alla konstarterna måste samverka. Med den utgångspunkten gäller att bild och typografi måste samverka på ett optimalt sätt för att budskap och innehåll skall komma till sin rätt. Eva Ede har lyckats utmärkt med uppgiften i bägge motiven för utgåvan.

Ämnen av teknisk-vetenskaplig karaktär är mycket svåra att illustrera vackert och samtidigt begripligt. Ofta är innehållet så komplicerat att det dåligt låter sig utformas i en enda bild i frimärkets lilla format. Trots svårigheterna vid utformningen har Posten ändå försökt att i frimärksutgivningen inte undvika den karaktären av ämnen. De är nödvändiga för att frimärksutgivningen inte enbart skall inriktas mot konst, historia, djur och natur.

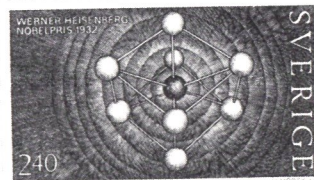
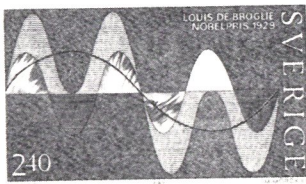
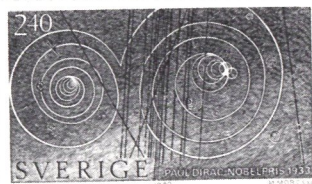
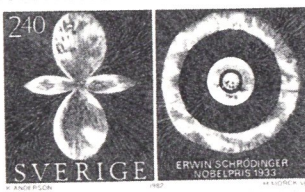
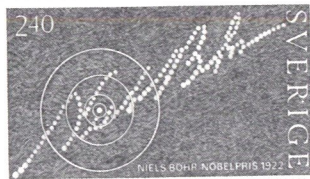
Ett exempel på en utgåva där det var mycket svårt att nå fram till en bra lösning är utgåvan Havsforskning, utgiven 1979. Under åren närmast före och alltsedan dess har diskussion pågått i samhället om havens ekonomiska och ekologiska betydelse. Från Fiskeristyrelsen kom förslaget om att visa forskningen i havet. Dåvarande generaldirektören Ove Rainer understödde idén att illustrera viktiga företeelser i vår samtid och gav klarsignal för ett försök. Havsforskning i Sverige omfattar många discipliner: fysik, kemi, geologi, biologi och fiskerivetenskap. I frimärksutgåvan redovisas dessa delar. Många svårigheter stötte vi på under vårt arbete. Formgivaren Tom Hultgren har tagit vara på möjligheten att göra märkena vackra och peda-

gogiska utan att förlora i korrekthet. Vägen dit har ingalunda varit spikrak utan varje disciplin har ingående studerats. Bilder av olika slag, fotografier, vetenskapliga illustrationer, mät rapporter i grafisk form och så vidare, har noggrant studerats och fått tjäna som underlag.

Samma noggranna tillvägagångssätt ligger bakom utgåvan Förnybara energikällor från 1980. För de inbjudna konstnärerna var energislagen fastställda: vindenergi, biomassa, solenergi, geotermi och vågenergi. Bakgrunden till utgåvan är det intresse som energifrågorna hade under den tiden och senare. Märkenas utformning är enkel, närmast symbolisk. En pedagogisk presentation i frimärksformat utförd av Jacques Zadig. Konstnären har tagit ett steg mot abstraktion i frimärksbilden.

En ännu större abstraktion som övergår i mönsterverkan finner vi i den första utgåvan nobelpristagarfrimärken i ny tappning. Atomfysik gavs ut 1982. Utgåvan illustrerar temat atomfysik och tillägnas fem fysikpristagare för deras insatser vid utvecklandet av den nya atomteorin, den så kallade kvantmekaniken. En av de utvalda pristagarna, Niels Bohr erhöll priset 1922. Han uppställde en modell för atomen, i vilken elektronerna antas röra sig kring atomkärnan endast i vissa bestämda banor. Frimärket visar Bohrs namnteckning i form av ett antal atomkärnor, där den som utgör prickken över i är centrum i en atomstruktur med strikt banbundna elektroner. Avstånden mellan elektronbanorna och atomkärnan är kvadratisk. Det innebär att den första banans avstånd från kärnan är 1^2 enheter, andra banans 2^2 enheter, tredje banans 3^2 enheter, fjärde 4^2 enheter och så vidare.

Märket är både vackert och korrekt. Namnteckningen kan läsas tydligt och ger på så sätt en möjlighet att förstå att märket är tillägnat Niels Bohr. Märket har utformats av Carl Fredrik Reuterswärd. De övriga fyra märkena i serien har utformats av Kjell Anderson, Dan Jonsson och Lennart Forsberg.

En fråga man kan ställa sig är om man måste förstå allt i ett frimärke? Jag tycker inte det är nödvändigt. Vid enstaka tillfällen kan svårbegripliga märken väl accepteras förutsatt att de har ett berättigande kulturhistoriskt och vetenskapligt.

Det finns många fler fina idélösningar representerade på frimärken utgivna i Sverige såväl som i utlandet. Bland de utgivna i Sverige märks Omöjliga figurer, 1982, Lasersättning ur häftet Tryckerikonsten i Sverige 500 år, 1983, Svensk Textil och konfektionsindustri, 1974, Väggtextil, 1979, och Bordtennis, 1985. Vad jag saknar är ett frimärke som ger illusion av verklighet, ett s k trompe d'oeil. Kanske en brevfluga?

